

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, доцента

Слозанської Ганни Іванівни

на дисертацію

«Формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231– соціальна робота

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Сучасна молодь стає на шлях самостійного життя та обирає майбутній фах в досить складний і динамічний час. Кардинальні й суперечливі зміни, що мають місце в соціально-політичному житті країни впливають на зміни на ринку праці, появу нових професій, соціальну диференціацію суспільства та зміну системи ціннісних орієнтацій особистості. Розвиток означених вище процесів протікає досить стрімко, нерівномірно; їх складно відслідковувати й осмислити.

Сьогодні випускники закладів загальної середньої освіти стикаються з низкою проблем, вступаючи в самостійне життя, визначаючи своє місце й покликання. Вибір майбутньої професії вкрай складний процес, адже від його правильності залежить майбутнє. Цей процес відбувається під впливом різноманітних зовнішніх чинників, таких як: данина моді або сімейним традиціям, слідування пануючим політичним та економічним трендам, рівень розвитку науки й технологій, системи освіти тощо. Водночас, саме успішна самореалізація в професії здебільшого допомагає досягати найважливіших життєвих цілей. Варто зауважити, що від успішного професійного самовизначення залежить не лише доля окремої людини, а й економічний розвиток країни.

Правильність вибору майбутньої професії та закладу вищої освіти, де її можна здобути відкриває нові горизонти у професійному та особистісному становленні молоді особи, створює можливості для самореалізації на професійній ниві. Тому проблему формування готовності старшокласників до професійного самовизначення та вступу до закладів вищої освіти можна визначити, як важливе особистісне та суспільне завдання. При цьому зменшується ймовірність помилок і розчарувань при виборі майбутньої професії та закладу освіти, де її можна опанувати, скорочуються час та витрати на професійну підготовку, поліпшується адаптація у закладі освіти тощо. Відтак, варто зосередити увагу саме на формуванні готовності у старшокласників до вступу до закладів вищої освіти та свідомого вибору майбутньої професії. Таку місію має взяти на себе соціально-психологічна служба закладу загальної середньої освіти, у структурі якої є соціальний педагог, громадські організації та заклади вищої освіти, для яких одним із пріоритетних завдань є організація роботи з учнівською молоддю щодо

усвідомленого професійного самовизначення та формування готовності до вступу до закладів вищої освіти. Відтак, можна стверджувати, що тема Олени Романівни Поліщук є на часі.

Важливо відзначити, що тема дослідження є складовою наукової теми «Актуальні проблеми соціально-педагогічної теорії та практики (державний реєстраційний номер 0111U007547)» та держбюджетної теми: «Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму» (державний реєстраційний номер: 0119U103978), які розробляють науковці кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Тему дисертації затвердила Вчена рада Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 24 вересня 2019 року).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою:

- здійснено теоретичний аналіз стану дослідженості проблеми соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти; уточнити ключові поняття дослідження;

- розкрито структуру соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, схарактеризовано критерії, показники і рівні її сформованості;

- обґрунтовано структурно-функціональну модель формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти;

- розроблено та апробовано програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти.

Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертація О. Р. Поліщук є комплексним теоретико-методологічним дослідженням, у якому:

- *вперше* обґрунтовано теоретичні засади соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, на основі чого розроблено авторську структурно-функціональну модель формування в старшокласників соціально-психологічної готовності до вступу до закладів вищої освіти, що включає цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-змістовий, оцінювально-результативний блоки з особистісно-цільовим, інформаційно-гностичним, рефлексивно-оцінювальним компонентами, критерії (мотиваційно-цільовий, інформаційно-пізнавальний, когнітивний), показники та рівні);

- *уточнено і конкретизовано* зміст поняття «готовність», «соціально-психологічна готовність старшокласників до професійного вибору», «формування соціально-психологічної готовності старшокласників до професійного вибору»;

— *подальшого розвитку* набули наукові положення про соціально-психологічну готовність старшокласників під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання, особливості процесу підготовки до вступу до закладів вищої освіти, а також індивідуально-психологічні якості старшокласників, розвиток яких забезпечує соціально-психологічну готовність до вступу до закладів вищої освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації О. Поліщук та змісту публікацій дисертантки дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів.

Дисертанткою опрацьовано основну літературу з предмету дослідження, на підставі розгляду якої сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота О. Р. Поліщук містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та апробації програми формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти з метою свідомого вибору професій. Матеріали дослідження можуть використовувати соціальні працівники закладів соціальної сфери, соціальні педагоги, психологи, педагоги загальноосвітніх шкіл, батьки під час реалізації професійної орієнтації старшокласників з метою прогнозування і попередження можливих ускладнень при вступі до закладів вищої освіти; науково-педагогічні працівники під час викладання навчальних дисциплін «Психологічні основи профорієнтації», «Основи профорієнтаційної роботи», «Психологія професійної кар'єри», «Технології соціальної роботи», «Соціальна політика», «Чинники успішного працевлаштування за фахом», «Соціально-психологічні аспекти спілкування в професійній діяльності».

Результати дослідження впроваджено у в освітній процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1268/01 від 12.08.2021), Уманського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів № 10 – медична гімназія» Уманської міської ради Черкаської області (довідка № 10 від 30.08.2021), загальноосвітньої школи I–III ступенів державного підприємства «Український дитячий центр «Молода Гвардія» (довідка № 02/01-16/454-21 від 27.07.2021), закладу загальної середньої освіти I–III ступенів с. Чечелівка

Гайсинської міської ради (довідка № 41 від 28.05.2021), Відокремленого структурного підрозділу «Педагогічний фаховий коледж Львівського національного університету імені Івана Франка» (довідка № 97 від 30.08.2021), Державного університету «Одеська політехніка» (довідка № 1853/138-07 від 03.09.2021), Національного університету біоресурсів і природокористування України (довідка № 1760 від 24.09.2021).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Напрацювання автора дослідження можуть бути використані в лекційних курсах, практичних та семінарських заняттях під час підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у ЗВО до здійснення профорієнтаційної діяльності; розробці тренінгових програм профорієнтаційної тематики; розробки спецкурсів, спецсемінарів, навчальних посібників і у позааудиторній роботі студентів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертаційна робота О. Р. Поліщук має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 284 сторінки (обсяг основного тексту дисертації – 172 сторінки). Розділи дисертації логічно завершені, містять висновки, які відповідають змісту та поставленим завданням дослідження.

Дисертантка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, висвітлила наукову новизну та схарактеризувала особистий внесок автора.

Дисертація добре структурована у 3 розділи. Назви розділів і підрозділів чіткі та інформативні щодо наукового рівня, змісту виконаної дослідницької роботи та її етапів.

У першому розділі – «Теоретичні засади соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти» – висвітлено стан дослідженості наукової проблеми, схарактеризовано проблему професійного вибору в теорії і практиці та висвітлено сутність та структуру соціально-психологічної готовності старшокласників до професійного вибору.

У дослідженні здійснено аналіз основних підходів до розуміння понять «професійна орієнтація» та «професійний вибір». Останнє дослідники розглядають як цілеспрямований процес, що складається із мотивувальних і структурованих дій; формування поглядів молоді щодо професійного вибору залежить від виховання, переконань та набутих знань.

У роботі уточнено ключові поняття «професійний вибір», «професійне самовизначення». Професійний вибір визначено як процес, який представляє фазу професійного розвитку і пов'язаний із прагненням особистості до самопізнання, активізації внутрішньої позиції, побудови життєвого плану, що

характеризується самопізнанням особистості (психологічною, соціальною та професійною зрілістю). Це особливий вид прогностичної, внутрішньої, інтеріоризованої діяльності, під час якої в об'єкті втілюються уявні психічні образи майбутнього і реалізуються опосередковані до них відношення суб'єкта в предметній діяльності. Професійний вибір є визначальним етапом як загального самовизначення, так і професійного самовизначення і охоплює до трудову стадію соціалізації. Поняття самовизначення схарактеризовано з позиції генетичного, психологічного та педагогічного підходів. Його суть – максимальне використання людиною власного потенціалу такими способами, які б не порушували внутрішню гармонію і комфорт; активність особистості стосовно до свого життя в цілому.

З'ясовано, що самовизначення старшокласників у виборі професії безпосередньо пов'язане з їх готовністю враховувати свої бажання та здібності й можливості. «Готовність» розглянуто як стійку інтегровану якість особистості, в основі якої мотиви, знання, досвід, практичні навички і здібності, необхідні для успішного виконання певної діяльності. Готовність до професійного вибору розтлумачено як об'ємне системно-структурне утворення, що становить складний синтез тісно взаємопов'язаних структурних компонентів: інформаційно-когнітивних, мотиваційних, особистісних, які є важливими для нашого дослідження. Запропоновано власне визначення поняття «соціально-психологічна готовність старшокласників до професійного вибору»: інтегрована якість особистості, що характеризується наявністю і певним рівнем сформованості особистісно-цільового, інформаційно-гностичного, рефлексивно-оцінювального компонентів у їх єдності, яка виявляється в прагненні та здатності старшокласників до професійного вибору. Поняття «формування соціально-психологічної готовності старшокласників до професійного вибору» визначено як процес та результат пропедевтичної діяльності соціальних працівників, психологів, педагогів, спрямованої на формування в старшокласників, з одного боку, мотивації до вибору майбутньої професії, а з другого – знань, умінь і компетенцій, необхідних майбутньому спеціалісту-професіоналу.

Компонентами соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти визначено: особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний і рефлексивно-оцінний. Запропоновано критерії, показники та рівні сформованості означеної готовності.

У другому розділі – «Оптимізація формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти» – висвітлено процес формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти; схарактеризовано модель підготовки кандидатів у патронатні вихователі до реабілітаційної діяльності.

У розділі охарактеризовано зміст профорієнтаційної діяльності як системи державних заходів, спрямованих на формування в учнівської молоді соціально-психологічної готовності до вибору професії на основі потреб

суспільства з урахуванням інтересів та схильностей особистості учня. Висвітлено основні компоненти структури професійної орієнтації та основні чинники успішності вибору професії. Запропоновано та схарактеризовано різні типи професій.

Висвітлено основні етапи дослідницько-експериментальної роботи. Подано діагностичні методики, що використані автором для визначення рівнів сформованості структурних компонентів соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти.

Обґрунтовано структурно-функціональну модель формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, що включає цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-змістовий, оцінювально-результативний блоки, до яких входять особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний, рефлексивно-оцінювальний компоненти, критерії: мотиваційно-цільовий, інформаційно-пізнавальний, когнітивний, показники та рівні.

Розроблена модель складається із трьох етапів формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти: мотиваційно-ціннісні основи профорієнтаційної орієнтації, профорієнтаційно значущі компетенції (soft skills), професійна самосвідомість (професійна Я-концепція).

У третьому розділі – «Експериментальна перевірка програми формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти» – висвітлено програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти; подано логіку проведення дослідно-експериментальної роботи та отримані результати; запропоновано рекомендації для успішного проведення профорієнтаційної роботи.

Розроблено та апробовано програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, мета якої полягає у формуванні їхньої соціально-психологічної готовності до самостійного і свідомого вибору професії, надання психологічної допомоги в професійному та особистому самовизначенні, самопізнанні старшокласника.

Апробація програми в закладах середньої освіти підтвердила її ефективність. Аналіз отриманих даних засвідчує, що старшокласники експериментальної групи після використання програми мають значно вищі показники високого рівня готовності до свідомого вибору професії порівняно із контрольною групою.

В цілому дисертаційна робота О.Р.Поліщук за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Разом з тим, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні положення та висловити окремі *побажання*:

1. У першому розділі дисертації значна увага приділена висвітленню основних підходів до розуміння базових понять дослідження, таких як «професійна орієнтація», «професійний вибір» і «самовизначення». Зокрема, різні підходи до тлумачення терміну «професійний вибір» зосереджено аж у 2 підрозділах дисертації, 1.1. та 1.2. Беручи до уваги всебічний та достатньо ґрунтовний аналіз наукової літератури, результати якого представлені в означених вище підрозділах, все ж вважаємо, що автору дослідження вартувало б також запропонувати власне визначення запропонованих понять та більше уваги приділити у п.1.1. саме висвітленню стану дослідженості проблеми, про що автор заявив у назві підрозділу.

2. Позитивно оцінюючи матеріал п. 1.3, в якому запропоновано авторське визначення понять «соціально-психологічна готовність старшокласників до професійного вибору», «формування соціально-психологічної готовності старшокласників до професійного вибору»; схарактеризовано структуру соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти через виокремлення основних компонентів, критерії, показників означеного феномену, вважаємо за доцільне зазначити, що автору вартувало б більше уваги приділити аргументуванню доцільності виокремлення саме такого переліку структурних елементів означеної готовності та зосередитися на їх більш детальному аналізі.

3. Заслуговує на увагу спрезентована автором дослідження у розділі 2, п. 2.2. структурно-функціональна модель формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, що включає мету, завдання, підходи, принципи, блоки, компоненти, критерії, показники та рівні, відображає форми та методи і результат. У структурі моделі автор виділяє також етапи та соціально-психологічні умови. Однак із тексту дисертації не зовсім зрозуміло чи це етапи та умови формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти чи реалізації розробленої автором програми формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. Вартувало б автору це уточнити у тексті дисертації. Також, слід було більше уваги приділити аналізу змісту виокремлених етапів та умов і аргументувати доцільність саме такої їх диференціації.

4. Позитивно оцінюючи розроблену автором програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до ЗВО, її структуру та змістове наповнення, вартувало б більше уваги приділити висвітленню практичних аспектів її реалізації та формуванню рекомендацій саме для тих, хто захоче її апробувати під час проведення профорієнтаційних занять зі старшокласниками. Доцільно було б також прописати у роботі поетапність впровадження цієї програми та виокремити провайдера означеного процесу на місцях.

5. Вражає дослідження кількістю респондентів залучених на різних етапах дослідно-експериментальної роботи та набором підібраних методик для діагностики рівнів сформованості відокремлених компонентів соціально-

психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. Однак, вважаємо за доцільне зазначити, що автору дослідження слід було більше уваги приділити висвітленню та опису основних етапів дослідно-експериментальної роботи, виокремленню часових рамок, підходів до формування вибірки та її розподіл на ЕГ та КГ.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні результати дослідження висвітлено у 17 публікаціях (14 одноосібних), із яких 5 висвітлюють основні наукові результати дисертації (з них 4 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні), 12 – апробаційного характеру.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження апробовано на конференціях різних рівнів:

міжнародних – «Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych» (Warszawa, 2019), «Nowoczesna nauka: teoria i praktyka» (Warszawa, 2020), «Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості» (Переяслав, 2020), «Імплементация Концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи» (Умань, 2020), «Сучасні проблеми обдарованості особистості» (Умань, 2020), «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 2020), «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології» (Київ, 2021);

всеукраїнських – «Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури» (Умань, 2019; 2021), «Актуальні питання професійного розвитку та становлення фахівця в сучасних умовах» (Умань, 2019), «Актуальні питання сучасної психології» (Умань, 2019), «Розвиток літературних здібностей: експрес-методика написання творів різних жанрів» (Умань, 2019), «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів» (Умань, 2020), «Розвиток літературних здібностей: експрес-методика написання творів різних жанрів» (лінгво-арт-казкотерапія) (Умань, 2020), «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 2020), «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2020), «Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги» (Умань, 2020), «Наукові психологічні дослідження і розробки молодих учених» (Умань, 2020), «Формулювання життєвих мотиваційно-ціннісних установок (правильне формулювання бажань як матеріальної думки)» (Умань, 2020), «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Умань, 2020; 2021), «Теорія та практика психокорекції особистості» (Умань, 2021), «Профорієнтація серед учнівської молоді в умовах інклюзивної освіти» (Умань, 2021), «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 2021),

«Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 2021), «Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінг» (Умань – Київ, 2021), «Актуальні соціально-філософські проблеми сучасності» (Умань, 2021), «Он-лайн симпозиум з інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму з міжнародною участю» (Черкаси, 2021), «Психологія: сучасні методики та інновації у досвіді діяльності практичного застосування» (Умань, 2021), «Академічні дослідження для практики соціальної роботи» (Київ, 2021), «Сексуальна експлуатація дітей: ганебні історії експлуатації дітей та методи боротьби з цим явищем у світі» (Київ, 2021), «Антидискримінаційний підхід до роботи з дітьми та молоддю в середовищі закладів освіти та соціальної сфери» (Харків, 2021);

регіональних – «Психокорекція проблем спілкування учнівської молоді» (Умань, 2019), «Мотиваційні тренінги» (Умань, 2019), «Основи наукових досліджень у психології: вимоги до написання наукових статей» (Умань, 2019), «Психокорекція проблем спілкування учнівської молоді» (Умань, 2020), «Особливості роботи психолога з метафоричними асоціативними картками. Майстер – клас» (Умань, 2020), «Впровадження ідей В. О. Сухомлинського в педагогічну теорію і практику: набутий досвід і перспективи» (Умань, 2020), «Академічна доброчесність в університеті» (Умань, 2020), «Нова українська школа: «SOFT-SKILLS» крізь призму психологічного та соціально-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу» (Умань, 2020), «Каністерапія як інноваційний напрям реабілітації людей з інвалідністю» (Умань, 2020), «Вплив мультиплікаційних фільмів на формування гендерних стереотипів» (Умань, 2020), «Вплив ЗМІ на формування особистості студента» (Умань, 2021), «Психологія особистості успіху» (Умань, 2021), «Соціальна інклюзія дистанційного освітнього процесу» (Умань, 2021).

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2019 – 2021 рр.).

На основі аналізу змісту публікацій О.Р.Поліщук можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація «Формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження

ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор – Поліщук Олена Романівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 – соціальна робота.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Г. І. Слезанська

